ԿԻԼԻԿԻԱ

ՏԱՆԳԱԼՍ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՁՈՐՐՈՐԴ. 1870, ՄԱՐՏ 20. ԹԻՒ 11.

ԱՋԴ

Մեր Մեծապատիւ բաժանորդաց ներողութիւնը կխընդրենք ԿԻԼԻԿԻԱՅԻՍ, մէկ քանի չաբաթներէ ի վեր Հրատարակութեան՝ որոյ պատճառն էր, բաւական առենէ ի վեր տպարանի մը տէր ըլլալու զբաղելնիս, զոհութիւն Աստուծոյ յետ այսօրիկ մեր ամէն գրութիւնները մեր տպարանին առաջին գործն ըլլալով, բաժանորդք ամէն Շաբաթ օր մեր Կիլիկիան կրնան ընդունիլ։

Այս առթիւ կծանուցուի այն ազգայնոց և Հայասիրաց, որ տպարանս պատրաստ է տպել ամէն գնով բոլոր այն գիրքերը, լրագիրք, հանդէսք և այլն, որք մանաւորապէս Տնտեսական դիտութեան կվերաբերին. Տնտեսական դիտութեան մեր Ազգին մէջ մինչև այսօր անծանօթ մնալուն, խիստ կփափաքինք, որ այսպիսի ամենակարևոր դիտութիւն մը մեր մէջն ալ ընդհանրանայ, ուստի մեր չափազանց զբաղմունքը չներելուն այսպիսի հրատարակութիւններ ընել. կխնդրենք որ ուրիշներն ընեն, ուստի և այս մասին մեր օգնութիւնը չխնայելով հրապարակաւ կծանուցանենք որ պատ-

բաստ ենք այնպիսի գործեր սպել մինչև անդամ առանց չահու. յուսանք որ մեր այս վաստիաքը կլրանայ, և որով աղգին վոգբրիկ ծառայութիւն մ'ալ ըրած կըլլանք։

ՏՈՓԹՈՓ. Մ. Բ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆ

Երբ մարդս կարելի եղածին չափ առողջ է, նոյնչափ ալ, գեղեցիկ եղած կըլլայ, այսինքն որչափ որ կարելի է, գեղեցիկ ըլլալը

Գեղեցկութիւնն ալ Երկնայինն չնորհք մ'է բաւած փիլիսոփան, որ կրնայ սահման մ'ունենալ ուրիշ ձիրքերուն նման, ինչպես իմացականութիւնը, հարստութիւնն և այլն. բայց որ և է գործիքի մը գէշ և չարաչար գործածութեամբն իր ճշմարիտ արժէքը չկրնար կնքել։ Ուստի ըսինք թէ գեղեցկութիւնը ձիրք մ'է, բայց ոչ միայն ձիրք մ'է այլ միանգամայն պաշտօն մ'է. գեղեցկութիւնը հրապոյրք մ'ալ է, որչափ տպեղութենէ մարդս կվտրչի, այնչափ գեղեցկութեան ալ կմոտենայ։

Եթէ գեղեցկութիւնն, երկու սեռից մէջ բաղդատելու ելլենք, որնոր աւելի պատկերանկ մը կվերաբերի, քան թէ առողջաբանի, կրնանք ըսել և իրաւամբ թէ, մարդս աւելի գեղեցիկ է, և կինն ալ աւելի չնորհալի։ Այսու ամենայնիւ չենք կրնար ուրանալ թէ գեղեցկութիւնը կանանց կենաց մէջ մեծ պաշտօն մ'ունի, որով համառօտաբար հասկցնել կուղենք թէ գեղեցկութիւնը կանանց համար հիմնական բան մ'է։ Եթէ առողջութիւնը, մարդոց համար, ինչպես ըսած է փիլիսոփայ մը, այն միութիւնն է որ կենաց պրօնեըուն արժէք կուտայ, կանանց համար երկու միութիւններ կան, որք միևնոյն պաշտօնն ունին. այս միութիւններն են առողջութիւնն և գեղեցկութիւնը։ Բարեբաղդաբար առողջաբանութիւնը

կհաստատէ թէ այս երկուքն ալ իրարմէ անբաժանելի են. բայց և այնպէս կանայք աւելի զգուշաւոր են իրենց գեղեցկութեան քան թէ առողջութեան. գեղեցկութեան և առողջութեան այս երկուքին իրարմէ չվարենալ զատուելուն խընդիրն ունայն կամ թեթև խնդիր մը չէ. այս բաժնիս ճշմարիտ է, և շատ պարագայներու մէջ կրնայ հաստատուիլ. այս գեղեցկութիւնն առողջութենէն զատ բան չէ, և բնաւ չպիտի կրնայ տաժնուիլ. արդարև, առողջութիւնը կրնայ ըլլալ առանց գեղեցկութեան, բայց առանց առողջութեան կատարեալ գեղեցկութիւն բնաւ երբէք կարելի չէ:

Կինը ծնած է մայր ըլլալու համար, և իր մէջ մայրական զգայարանքին ազնիւ մտատանջութիւնները այնքան զօրաւոր են, թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական հաղար ու մէկ յուզմունքներն երևան կելլեն երբ այս զգայարանքը պէտք եղածին չափ զօհ չըլլար:

Երբ մայր մը ծնած է ընտանիքի մը կեդրոնն ու դասախոսելուն ըլլալու համար. ծնած է միանգամայն այս մեծ պաշտօնը կատարելու: Ուստի, եթէ կին մը գեղեցկութիւն չունենայ, նոյնպէս և չնորհալիութիւն, անարգուած կմնայ, և առանց ընկերական պաշտօնի: Ճշմարիտ ամուսնութիւնն, այսինքն գեղեցկութեան վրայ չհղած ամուսնութիւնն անոր համար եղած չէ, և թէպէտ ամուսնանայ մէկն այն նպատակաւ միայն չահու համար ըրած կըլլայ:

Մայրերն այս մասին մեծ պէտք ունին, որ պէտք է լուսաւորել, բայց և այնպէս պէտք է զգուշանալ: Իր աղջկանը վրայ տեղափոխուած գեղեցկութեան անձնասիրութիւնը կելլէ և միանգամայն կկրկնուի, և այս մասին, մայրական կենսոյ մէջ, յուսոյ, վհատութեան, և զղջման ներքին աշխարհ մը կայ, որ բարոյականութեան նեղող համակրութեան և ամենէն ազատ գեղեցկութեան օրինաւոր մտատանջութիւնները մի և նոյն ոյժն առած կերեւայ:

Գեղեցկութիւնը, մայրութեան նման հեռուէն կպատկերացուի անտարակոյս, և ոչ բան մը կտանջէ աւելի,

որը դիծն ու համեմատութիւնները չըլլան. բայց աւելի պատկառ պարագայներու մէջ, կրնանք մինչեւ այն ինչ ատոնց մաքրել կամ կեղծել, ինչ որ ուզենք է:

Առողջութիւնն իր անդամալնութիւնն ունի, ինչպէս և իր բնաղնութիւնը, դիծն առաջինին տարրն է, իսկ չարժուձին և խաղը երկրորդինն է. այս յուցակին մէջն է որ պիտի դասենք երևոյթները ալլկանց համար դեղեցկութեան պահպանութեան և պատրաստութեան վերաբերեալ անհամար նախազգուշութիւններն:

Իգական դեղեցկութեան իսկական տարերքն են ականջները, մազը, դէմքը, հասակն, որոնց վրայ առողջաբանութիւնը մեծ ազդեցութիւն և պաշտօն ունի:

Ա. Ո Ս. Ջ Ի Ն

Կանանց աւելի պակաս կարևորութիւն ունեցող չատ բաներ կսովրեցնեն, իսկ փափաքելի է, որ մայր մը տարի թէ ինչպէս տղայ մը ակռայ կհանէ, ի՛նչ զգուշութիւններ ընելու է այն միջոցին և մինչև որ բոլոր ակռաները ծնին, թափին և վերստին ծնին: Նոր ակռաներ երևան եկլելու առեն տղան մինչև 12 տարեկան եղած առենը մեծ զգուշութիւն ընելու է:

Վերջին ակռաներուն երևան եկլելը չատ փոփոխական է, բայց այս նիւթին մէջ, բաւական պարագայներ կան զորս պէտք է ճանաչել: Առջևի մէջ տեղի ակռաները կամ կեղծոնականները առաջին անգամ երևան եկլողները, վերջը կողմնակիցները, յետոյ առաջին փորը մեծերն, և վերջապէս հատիչները: Տղայոյ ակռայ հանելու այս միջոցն, որ խիստ խառն և երկար է, բազմաթիւ վտանգներ ունի, զորս մայրերը կպարտաւորին ճանաչել:

Վերստին ծնող ակռաները, կամ ակռայներէն աւելի լայն ըլլալով, չատ անգամ ամենամեծ դժուարութիւններ կունենան չարժելու, ուսկից յառաջ կուգան անհամար

տեսութիւններ, ծառութիւններ, իրարու վրայ չարուիլ, որոնց դէմ արհեստը շատ բան կրնայ ընել. ահա այս կէտին կապացուցուի, ինչպէս վերն ըսինք թէ առողջութիւն և դեղեցկութիւնն իրարմէ անբաժանելի են. երբ վտքրիկ աղջիկ մը առողջ սերնդէ յառաջ եկած է, աղեկ սնանած ըլլայ, ծնօտի ոսկորները լիսա օրինաւոր կերպիւ մեծցած է, կրկին ծնող ակռաները դիւրութեամբ եկած են, իրարու քով մարգրիտի նման չարուած ըլլան, դեղեցկութիւնը կատեղնայ։

Իսկ ընդհակառակն երբ սերունդը վատառողջ, ծնողքները հիւանդոտ ամէն բան խախուտ է, և անպատճառ պէտք է մինչամեծ. որովհետև Առողջաբանութիւնը կըսէ թէ ակռայներուն ծննդեան կանոնաւորութիւնն և աճումն աղեկ առողջութեան և ընտիր առողջաբանութեան հաստատուն նըշանները են. այս բաժնուս ճշմարտութիւնը կհաստատուի թէ առաջին և թէ երկրորդ կամ վերջին ակռայներուն նորոգման առեն։

Ընդհանրապէս ընտանեաց մէջ շատ կաճապարեն կաթի առաջին ակռայները քաշելու համար։ Բնութիւնն, երբ ամէն բան աղեկ կանոնի, կբաւէ այս գործը տեսնելու և երբ նայնալու ակռայներն այն աստիճանի հասնին որ մատով կրնան իյնալ այն առեն միայն քաշելով հանելու է։ Շատ բժիշկներ կարծիք ունին թէ կաթի առաջին ակռայները ժամանակէն առաջ հանելը վերսային ծնող ակռայներուն վտասելուն պատճառ կըլլան. չեմ դիտեր թէ այս կարծիքը ճշմարիտ է, բայց սա միայն դիտեմ և կհաստատեմ թէ այն ժամանակն ընդմիջելու է, երբ ակռայներուն իյնալը կուշանայ, և տեղն ուկողները ծուռումուռ կբանին։

Շատ առաջնորդներ ալ սա կխրատեն թէ կողմնակի ակռայները հանելու է մինչին ակռայներուն կանոնաւորապէս շարուիլը հանդիսա ըլլայ։

Բայց այս որոշումն, որ տարօրինակ պարադայներու մէջ ներելի է, առանց վնասի, ամէն անգամ և գործ դրուիլն օրինաւոր և օգտակար չէ։

Երբ, կոլմնակի ախտայները սակ չպատճառան ծռած կելլեն, պետք է կաթիլ հատիչ ախտայները քանկները քաշել. բայց միշտ պետք է դիմել արհեստաւոր և վկայեալ առաջնորդի ևըստ այնմ վարուիլ. այս մասին փափաքելի է թէ ծնողք մեծ զգուշութիւն ընեն արհեստէ չգիտցողներու խօսքին և բռնածին վստահանալէ։ Ընդհակառակն, որ մարդ բոլորովին կխաբէ տեսքէն մինչև ախտայները, պետք է որ ծնողք առաջնորդ գիտնան. արդարև առաջնորդութիւնն, եթէ ոչ բժշկութեան չափ, սակայն խիստ դժուար արհեստ մ՚է, մեր ազգին մէջ դեռ այս ճանչցուած չէ. բայց յուսանք թէ քանի որ ազգային ճարտար առաջնորդներու թիւն օր ըստ օրէ աւելնան, նոյնչափ ալ հաստարակութիւնը բոլոր այն խաբեբայից խուսքէն պիտի ազատի։ պետք է այսու ամենայնիւ ճանչնալ թէ բժիշկը նաև այս արհեստին քիչ ուշադրութիւն ընելով, բոլորովին գործը չատուխտներու մնացած է։ Ինչպէս իրաւամբ ըսած է Հիպոկրատ թէ, եթէ ամբողջը չսաղրուի, մասն ալ գիտցուած չըլլար։ Վստահութեան արժանի առաջնորդք, ուսեալ բժիշկներ են, որք գիտութեան հետ ընդարձակելով այս մասին մեծ և բաւական փորձառութիւն ստացած են. ուստի ասոնք միայն պետք եղած վստահութիւնը կրնան տալ։ Բայց ամենաօգտակար արհեստից վրայ եղած այսպիսի անիրաւ և վտանգաւոր անզգուշութիւնը դեռ չատ տարիներ արժանիք ունեցող և գիտութեան տէր արհեստաւորները սիտի հեռի պահէ. սակայն ժամանակէ որ ծընողք փորը լինչ մտածեն մեր այս ըսածին վրայ, և ինչպէս որ հիւանդութեան առեն բժիշկին կդիմեն, ախտայի վերաբերեալ խնդրոց համար ալ առաջնորդներու դիմեն. ինչպէս են Խաչատուրեան, Ազաբեկեան, Կարապետեան եւայլն։

Հին ախտայները չինած նորը հինին վրայ բառնիլը շատ վտանգաւոր և մեծ ոճիրութիւն չէ, բայց և այնպէս ախտայի կանոնաւորութիւնը կվտանգարէ, և միանգամայն դէմքը կըբնայ փոխել, ծնոտն աւելի վեր վերցնելով։

Այս դէշութեան դէմն առնելու համար պետք է հինը

հանել. իսկ նոր եղանները եթէ աւելի են և խիստ խաչը, այնպէս որ լրտը կնեղէն, պէտք է նոյնպէս մէկ կամ աւելին քաշել տալ, վերջապէս առաջնորդին դիմել, և ի գործ դնել ինչը կկարտաէ։

Խիստ լրտրու կդտած ակռայները լրտրմէ զատելու համար սղոց գործածելը խիստ վտանգաւոր է. դի ամէն անգամ որ ակռայներուն ՄԻՆԻՆ թէ պատահմամբ, գէպ ուածաւ կամ որ և է գործողութեամբ մը վնասուի, ակռային փտելու վտանգին մէջ կկենայ։ Միայն թէ, երբ ակռայ մը փտած ըլլալով, կկոյ ակռային վնաս չհասցնելու նպատակաւ զգուշութիւն ընել ուզուի, այն ատեն սղոց գործածել աղէկ է. և այս միջոցին ալ, միայն մէկ կողմը սղոց ունեցող գործիք գործածելու է, որպէս զի միայն փտած ակռային վրայ գործէ, և որուն ՄԻՆԻՆ արդէն ոչնչացած է։

Ակռայներուն չարքը մեծ տզդեցութիւն ունի բերնի գեղեցկութեան. ինչպէս ակռայները երբեմն ուզղահայեաց ըլլալու տեղ բոլորովին դէպի առաջ ծռած են, այս ձեւ դիրքն աւելի զգալի կըլլայ միւս առջևի ակռայներն ըլլալուն։ Ուստի ատամնաբոյժ բժիշկին ըսածին նայելով վերի ծնոտի ակռայներն են մանաւանդ այս դիրքն ունեցողները։ Ակռայներուն այս ծուռ դիրքն ընդհանրապէս հին ակռայներուն վրայ նոր փուանելէն կըլլայ։ Երբեմն ալ վերի ակռաները վարիններուն վրայ անկանելով կծնին. այսպէս կըլլան նաև մատուներով խաղնելով և կարծր մարմիններ խածնելով։

Ակռայներուն դէպի ետև ծռելով բերանը կտաիակնայ, երկու ծնոտներուն բնական յարաբերութիւնները կկորսուի, և ծամելու պաշտօնն ալ կդժուարանայ։

Երբեմն ալ ոչ միայն ծռած ակռայները չափել հարկ կըլլայ, այլ նոյնինքն ծնոտները ծռած կըլլան, երբեմն վերինն, որ դէպի առաջ դալով, վարի ակռայները կդոցէ, երբեմն վարի ծնոտը դէպի առաջ եկած ըլլալով վերի ակռայները կդոցէ, որոնք ամենէն աճեն է, այս դիրքը մարդուս դէմքը տգեղութեան դիմաց կերպարանքը կուտայ։

Ա.յսքանը բաւ կհամարինք ակռայներու ոչնութեան վրայ. լեզուին ամենակարեւոր կէտն է բերնի և ակռայներու առողջաբանութիւնը. դի կարեւոր կէտն է բերանը լեցուելիքին ալ ակռայները մաքուր և առողջ պահելու և կարելի եղածին չափ անոնք փոտեցնելէ հեռացնել:

Շարունակելի

ՕՐԷՆՍԴՐԱԿԱՆ

ԱՄԵՐԻԿՈՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Տե՛ս Կիլիկիա հատոր Դ. երես 149:)

Ա.յս եղաւ ահա Ամերիկոյ բոլոր դաղթականութեանց կառավարութեան ձեւն, որով կհասկցուի թէ ուրիշ բան չէ, այլ նոյն ինքն այսօրուան Ամերիկոյ կառավարութեան միեւնոյն ձեւը, տասն երեք տարբեր Նահանգաց մէջ: Աւել կասկածուելի նաեւս թէ յեղափոխութենէն առաջ Նահանգաց տասնեւերեք Սահմանադրութեանց մէջ դաշնաւորական Սահմանադրութեան հոգին և սկզբունքը կայ. որ կպարուսնակէ կառավարիչ մը, խորհուրդ մը որ է ծերակոյտ, եւ ժողով մը որ է ներկայացուցչաց տեղեակը:

Զարմանալի կէտը սա է թէ, յեղափոխութեան առեն, հին աւանդութիւնները մեկդի թողուլ ուզեցին. մեկ ժողովով միայն ամէն բան լրացնել ուզեցին, բայց չատուել հասկցան, համոզուեցան թէ միակ ժողովով մը Ամերիկայ կօրնչանար. պետք եղաւ նորէն հին կառավարութեան ձեւին հետեւիլ: Ֆրանքլէնի տղուեցութենէն, որ Փենսիլվանիոյ բարեկամն և անկէ առաջ եր թէ երկու զատ ժողովքներ ունենալը մեկ ձի առջեւէն և մեկ ձի ետեւէն քաշող կառք մ՚ունենալուն կնմանի. նահանգաց միայն մին, Բանդիլ Վահնիան, ուզեց մեկ ժողովք մ՚ունենալ: Ժողովուրդը համոզուեցաւ բայց երեք տարիէն վերջը, թէ միակ ժողովքը հրամանատարը, հրամանատարն ալ պետութենէն վախնալ

տալ կուտայ, և հետևաբար հին դրութեան մէջ կմնանէ։ Ա.հա նոյն ժամանակէն ի վեր մի և նոյն սկզբան եռանէ կերթան. ինչպէս որ Միացեալ-Նահանգաց մէջ օրէնսդրական կարողութեան բաժանումը հաւատոյ մէկ յօդուածն է։

Շատ կամայ Վիրգինեան մեծցաւ. Անդղիոյ յեղափոխութիւնն սկսելու առենն էր որ մէկ քանիներ հոն գաղթեցին. այնպէս որ մինչև յեղափոխութեան միջոցը, բոլոր գաղթականութեանց մէջ միայն այս եղաւ Անդղիոյ հաւատարիմ մնացողը, մինչև վերջին վայրկեանը թագաւորին ծառայեց, մի Քռօմվել ստիպուեցաւ դամարտակ մը խաբել հոն բնակող 3000 ի չափ այր, կին և տղայք վերածելու։ Բայց Քռօմվել միշտ ուրիշներուն ազատութիւնը կյարդէր, երբ իրենը չէր նեղեր. կսիրէր Անդղիա ազատ տեսնել, մանաւանդ այնչափ հեռուէն. այս զղացման համար է որ իր անունն անմահ մնաց, Անդղիացի ըլլալուն հպարտ էր։

Քռօմվել, Վիրգինիա Նահանգին բոլոր ազատութիւններն յարգեց, և իրմէ ուրիշ բան չուզեց, այլ պաշտպանողը ճանչնալ։ Բայց երբ վերանորոգութիւնն եղաւ, վիրգինիացիք փութացին Կարոլոս Բ ը ճանաչել. որոնք ժողովրդոյ իշխանութեան առիթը ըլլալէն զատ ուրիշ ալեկոծութիւն չունէին, քիչ մնաց որ հաւատարիմ Վիրգինեան ձեռքէ ելլէր։ Իսկ Վիրգինեա, թագաւորին անհոգութեանը դէմ յառաջ գնաց, 40 տարի Սըր Ուիլեամ Ղերքըլէյ կառավարութեան ներքև, որոնք ազատութիւնը կսիրէր, և կմեհնէր զանի, ինչպէս կըլլար մինչև դարուն մէջ։ Տարօրինակ անձ մ՚էր այս, ինչպէս որ նոյն դարուն, իր կառավարութեան միջոցին, խօսած մէկ ճառին մէջ կըսէ թէ, «դոհութիւն Աստուծոյ, Վիրգինեայի մէջ, ոչ դպրոց և ոչ տպարան կըգտնուի, կյուսամ թէ դեռ հարիւր տարի ալ չպիտի ունենանք. որովհետև դիտութեամբ է որ դէշութիւնները կըտարածուի. տպագրութեամբ է որ կառավարութիւնները կըննախատուին. Աստուած պահէ զմեզ այսպիսի թշուառութենէ մը։»

Ա.յս առիթս, Լապուէյ ալ կըսէ, թէ գոհութիւն Ա.ստուծոյ, որ Ա.ստուած, այսպիսի մարդոց աղաչանքները չլսէր. այլ կինդրոն ըլլայերը մարելու և ճշմարտութիւնը խեղդելու։

1632 թուականին ալ Լօրտ Պալթիմոր Մարիլանտ Նահանգը հաստատեց, որուր Վերդինեայէն առնուած երկրի շորհքներ ընդունեց թագաւորէն։ Իր կրօնական դաղափարն էր պաղեցել դրդել, դի բրոթեստանտութենէն կաթոլիկութեան յարելցաւ, և խիստ չերամ էր իր նոր հաւատքին մէջ. տեսնելով որ Անգղիոյ մէջ Կաթոլիկաց կացութիւնը կդըժուարանայ, գաղթել մտածեց. բայց պէտք է դիտնալ թէ, ծովէն անդին կրօնական ազատութիւնը վնտռել երթալը նոյն միջոցին անգղիական գաղափար մը չէր, այլ տիեզերական. Լօրտ Պալթիմորէն առաջ, Քոլինեվի մտածեր էր Քաւօլինի և յետոյ Պրեդիլի մէջ Բրոթեստան գաղթականութիւն մը հաստատել։ Լուդովիկոս ԺԴ.ի առեն, Բրոթեստանք ուրնայն տեղը հրաման խնդրեցին Քանատայի կամ Միսիսիպիի եղերքներուն վրայ հաստատուիլ. մեծ թագաւորն, որ Նանթի հրովարտակն եա առնել կուզեր միշտ մերժեց, չկրնենալով փափաք, կըսէր, ծովէն անդին հերետիկոս հաստատութիւն մը հաստատելու։

Անգղիացիք պակաս հոգ ըրին, և երենց թոյլտուութիւնը նոյա տուաւ նոր աշխարհքին, ուր մտած են Սպանիացւոցմէ և մենէ ետքն։

Ի մեծ պատիւ Լօրտ Պալթիմորի, հասկցուեցաւ թէ կրօնքը պէտք է ըլլալ ազատ. խիստ չեղքութենէն պահեց Վերդինեայի Եպիսկոպոսաց և Նոր-Անգղիոյ աղանդաւորաց մէջ. ծանուցաւ ըրաւ թէ իր գաղթականութենէն ազատ պիտի ըլլայ ամեն կրօնքի անկախաբար, և այսպէս ընդունեց հաբաւէն աքսորեալ աղանդաւորներ, ինչպէս և Հրեսիսէն աքսորեալ աղանդաւորներ, նոյնպէս և Հրեսիսէն աքսորեալ Եպիսկոպոսները։ Պէտք է յիշել հոս թէ այս քաղցրութիւնը բոլոր ժողովուրդը դժգոհ ըրաւ, և Անգղիոյ յեղափոխու-

թիւնն երեւան եկածին պէս Եպիսկոպոսաց և աղանդաւորաց առաջին դործն եղաւ, միախորհուրդ բոլոր Կաթոլիկները դուրս հանել. վերածնութեան առեն, Լօրա Պալթիմոր Մարիլանտ մտաւ, և հոն Ս. Մերիկոյ մէջ դանուած ամէն կառավարութեանց առնչեալ դործերն, ամենէն ընտիրն և ամենէն խաղաղական կառավարութիւնը հաստատեց։ Յեղափոխութիւնը չկասած, Մարիլանտի ստացուածքի տէր Լօրաները, Պալթիմոր Լօրայի ժառանգաւորներն էին, որոնք ամէն տեսակ առանձնաշնորհութենէ զատ կառավարչին անուանելու իրաւունքն ունէին. որոնց այն ինչ դումար մը հատուցին բոլոր այս իրաւասութիւններն եւս առնելու։

Երբ որ և է մեկը մարդկութեան երջանկութեան ախտաոտ մարդոց պատմութիւնը պիտի գրէ, այս երեւելի անձին համար մեծ դլուխ մը պիտի յատկացնէ, որոյ անունն անմահացած է Պալթիմոր մեծ քաղաքին։

Ս. այս անձին քաղցր անունն, ամէն պարկեշտ մարդոց համար ուրախութիւն մը պիտի ըլլայ արտասանելն։

Հարաւային երկու գաղթականութիւնները, հիւսիսային Քառօլինն և հարաւային Քառօլինը, 1653 ին հիմնադրուեցան, Կարոլոս Բ. ի կառավարութեան առեն, Քլարընտոնի Շաֆթեսպուրի և ուրիշ արքունականաց մեծամեծ նուէրներ տալով որք մեծ տէրութիւն մը կազմել կրնային։ Կարոլոս Բ. մեկէն ի մեկ ընդարձակ երկիր մը տուաւ, որ մինչև Քալիֆոռնիա կերթար. կսիրէր այս առատաձեռնութիւնն, որ իրեն համար բան մը չէր արժեր. այս վերհանձն իշխաններն այնպիսի սահմանադրութիւն մը խմբագրելու գաղափարը ծնան, որ կարող ըլլար բոլոր այխտարհս երջանկութեան մէջ դնել. ասոր համար, ժամանակին ամենէն մեծ փիլիսոփան, Լօքի յանձնեցին այս սահմանադրութիւնը խնամքով կազմել։ Ս. այս փիլիսոփան սահմանադրութիւն մը խմբագրեց ղոր մեծ օրինակ կոչեցին. որնոր հին ժամանակի հին մարմարեայ արկղներու կամ այնպիսի հատաքանդուններու կնմանէր, որնոր միայն դանձ ունեցողին կրնայ պահպանել ուրախութիւն

կապտճառէ : Գերագոյն առեան մը հաստատեց, ուխն անձերէ բաղկացեալ, որք կառավարութիւնը կներկայացնէին. որոնց կհետևէին առաջին ատացուածքի տէր մեծ իշխաններն. Բ. երկրագործք, Գ. գերիք :

Իսկ Լօքի գալով, որ իր մեծապատիւ ծնողաց համար իշխան անուանեցին, բաւական առեն ապրեցաւ իր տահճանագրութեան մեռնիլը տեսնելու, առանց իր դայութիւնն ունենալու :

Իսկ այն անձինքն, որ երկնց կեանքը անտառներն աշխատելով կանցնէին քնաւ երբէք փափաք չունէին այս իշխանաց հնազանդելու : Եւ իրաւունք ունէին. զի նոր քաղքի մը մէջ, իրաւունքն ազատութեան է. այնպէս քաղքացնութիւնն ըստ ինքեան յառաջ գնաց. 1700ին բանպակի մշակութիւնը մտաւ. մինչև 1702ին բրինձինը. և 1735ին ալ քաղքացնութիւնն երկու մասի բաժնուեցաւ, ուսկից ի վեր երկու Քառօլիներ կան, Հարաւային Քառօլին և Հիւսիսային Քառօլին. որք արդարև իրարմէ կղանազանին հողին տեսակն և քաղաքացոց տարբերութեամբն որք յառաջ եկած են շահուց զանազանութեամբ :

Ա. յս յեղափոխութեան առաջին օրերէն ի վեր, Հարաւային Քառօլինը միութենէն զատուղն ինքն եղաւ առաջինն իսկ Հիւսիսային Քառօլինն երկայն առեն հաւատարիմ մնաց :

Այնոյ մեղ Հարաւային նախնական հինգ դաղթականութիւններէն վերլինն, այսինքն Ժէորժին աչքէ անցնել, որնոր 1762ին անդղիացի Օկլէ Թօրը զօրապետը հիմնադրեց բարեսրտութեամբ :

Հոն առանց տակի և անգործ մարդկինները ժողվելու համար մեծամեծ դումարներ ծախուեցաւ. կփափաքեր ընտիր դաղթականութիւն մը հաստատել առանց դերիի. այնպէս որ հոն դային բոլոր բարեպաշտ Քրիստոնեայք. Վէզլէյ և Վ. Էմֆիլտ աւետարանեցին. Զէն Զանտօրֆ դուքսն ալ, Սաւանահի եղերքն իր Մերաւիներովը հաստատուեցաւ. բայց վերջերը հասկցուեցաւ որ առանց գերիի երկիր մշակելն ան-

կարելի էր, քաղաք մը որոյ կից քաղաքներն դերիոլ լի եկեն. ասոր համար տաղանդաւոր մարդոյ խորհուրդ հարցուցին։ Սալզպուրգի Բրօթեստան դաղթականներն իրենց Քարոզիչներուն խորհուրդ հարցուցին, որք պատասխանեցին, որ բնաւ դէշութիւն չկար սևերուն տէր ըլլալ եթէ կարող ըլլար անոնց ընծայել երկնային դրախտն իրենց մահուընէ ետքը։ Նոյնպէս Մօրավիք ալ խորհուրդ հարցուցին իրենց համար, որոնց պատասխանուեցաւ թէ այս եղանակաւ այնպիսի խղճալեաց իրկութեան առիթ պիտի ըլլան, և թէ փոխանակ չարչարանաց, դերութիւնն իրենց համար օրհնութիւն մը պիտի ըլլայ։

Ա.յս դաղափարը կարծեր մինչև վերջին տարիներս Հարաւային կողմն, Ամերիկոյ վերջին պատերազմէն առաջ. հոն կարծեր սա առածը թէ, քարոզութեան ամենէն ընտիր դրութիւնն է առևտուրն։

Ա.յս առթիւ կ՚ուշենք սա փիլիսոփային կարծիքը թէ գէշ գործերը դէշ առածներէն աւելի պակաս վտանգաւոր կը դանեը, որնոր իրաւունք ունի։

Ա.հա այսչափ են Հարաւային դաղթականութեանց վրայ ըսելիքնիս։

Իսկ կեդրոնական դաղթականութեանց դալով, պատմութիւն չունին։

1664 ին, Կարոլոս Բ. իր բարեսիրտ սովորութեանը համեմատ, իր եղբօրը տուաւ, որ առեն Եօրքի կոմս և յետոյ Ժաք Բ. եղաւ, կեդրոնի դաղթականութիւններն, որք Հոլլանտացւոց էին, և որք հոն կբնակէին։ Հոլլանտական բնակութիւնը Նոր-Պելճիքա կկոչուէր, և իր մայրաքաղաքն էր Նիու-Ամսթերտամ քաղաքն, որ այսօր Նիու-Եօրք կկոչուի։ Եօրքի կոմսը նաւեր ունէր, որ միջոցին Հոլլանտացիք անկարող էին ինքզինքնին պաշտպանել. որով բնաւ ընդդիմութիւն չընելով Անգղիոյ իշխանութեան տակ մտան. որչափ որ ալ այս փոխոխութիւնն եղաւ ժողովուրդը միշտ Հոլլանտացի մնաց. միայն կառավարութեան եղանակը փոխուեցաւ։ Նոր-Անգղիոյ Անգղիացիք և ամեն տեսակէ եղող դաղթա-

կանք միութեան գալ նոր նոր բնակութեան մէջ հաստատուիլ, այսօր ամենայնիւ Նոր-Եօրք միայն յեղափոխութենէ ետքը մեծապէս յառաջ գնաց. Անդրիական օրէնքը մինչև այն աստեն վաճառականական ծաւալումն արգիլեց։

Նոյն եղանակաւ ալ Նոր-Ժերսէյն ալ նուաճուեցաւ Եօրք կոմսէ, և բնակերութեան մը յանձնեց զանի դաղթականացը-նելու։ Բանդիլվանիան ալ 1681 ին դաղթականացուեցաւ։ Գաղղիոյ պատմութիւնը կարդացողը դիտէ և լսած ունի Բէն անունն, որուն Ամերիկայի դաղթականութեանց հիմնադրոյ մէջ այս միայն ճանչուեցաւ։

Բէննի համար չատ դէշ լսուեցաւ, չատ տեսակ բարե-դործութեանց հետ, ինչպէս կըսուի թէ այս պատճառ եղած է Անդղիոյ թագաւորին սա հրամանին թէ դաղթականք ար-տօրինութիւն ունենան միայն կրկերը դործելու, իսկ առաց-ուածքի տէր ալիտի մնան Հնդիկք. այս սկզբունքը Լօրտ Պալթիմօրինն էր. դաղթականք բնիկներուն հետ այնպիսի բարեկամութեամբ ապրեցան, այնպէս որ Հնդիկ կանայք սովրեցուցին նոցա Եղիպտացորեան հաց չինելու. բայց այս երջանիկ մարդոց պատմութեան մէջ բան մը կայ, որք երեսց նախորդներուն փառքը կառնուն։ Ինչոր ըրաւ, սրտիկ ըրած եղաւ, բայց և այնպէս արդարացի է երեսն յատկացուցած երախտադիտութեան մէկ մասն ալ իրմէ առաջ չիտուն տարի ափսոսողներուն վերաբերել։

Անդլիք այժմ արևմտեան դաղթականութեանց որք ամենէն կարևորներն են, ասոնք ըլլալով Ամերիկոյ ինչ ըլ-լալը հասկցողները։ Կան այնպիսի ժողովուրդներ, որք բնական քաղքին մանաւոր յատկութիւն մը կուտան։ Զորօրինակ Գաղղիացի անունն ուսկից եկած է, երբէ ոչ Իւ-լը-Ցրանսի բնակչաց իրենց դաղափարն և սովորութիւնները, Գաղղիացի չեղող ժողովրդոց տալով։ Ա յսպէս եղած է Նոր-Անդղիոյ ժողովրդոց համար. մի և նոյնն են ամէն տեղի համար, ուր որ ալ երթան, երթան, դարձեալ կճանչուին. իրենց կրօնական դաղա-փարներովը, իրենց չահասիրութեամբն, աչխատասիրութեամբ

հին սովորութիւններով, մինչև քրիստոսի մեջէն խօսելով։

1629 ին էր, որ Ս. անդամ դաղթեցին դեպի Նոր-Անդղիա։ Ձերենք հոն առաջնորդն ոչ թէ նախապաշարմունքն եղաւ, այլ կրօնքն. ատոնք Անկախից այն պարզակրօն եկեղեցիեն էին ուր ամեն ընկերութիւն իր քարոզիչը կկոչէր, և ինքզինքը կկառավարէր. ատոնք մանաւանդ ատեն Ժաք Ս. ի գէշ երեսան, ըստ Անդղիայէ արտաքսեց. նախ Հոլլանտա դաշտեցան, բայց վախնալով իր ազդեցութեան օտար ժողովրդեան մը կորսուելնուն, որոշեցին անկէ ելլելով, ծովէն անդին հաստատուիլ և այս որոշմամբ 120 ի չափ, ծովու ծաղիկ անուանով փոքրիկ նաւով մը ճամբայ ելան։ Ձմրան ամենէն ցուրտ օրերու մէջ էր որ Ս. մերիկոյ ամենէն աստիճ ցուրտ ընդ դաւառի մը մէջ դուրս ելան. որոյ համար, մինչև գարուն, հոն ելլող 120 դաղթականներէն 60 ը մեռան, բայց միւսները համբերելով մնացին և մշանչենաւորեցին իրենց անունն։

Ս. յոյս մարդոյ յիշատակն, օրհնեալ մնայ իրենց յաջորդ սերունդոյ համար. մինչև այսօր ամենայն հպարտութեամբ իրենց նախահարց սովոռներն ու սեղաններըը կցուցնեն, անոնցմէ մնացած ամենէն փոքրիկ կտոր բան մը իրենց համար պաշտելի է, ատոնք հզօր կամայ ակր էին. միակ դաղափարի համար կապրէին, ապրիլ և աղօթել իրենց քմացը համեմատ անոնց համար իրենց կեանքը թադաւորին կամ Եպիսկոպոսայ տալը մեծբան էր։

Ս. յս փոքրիկ դաղթականութիւնը նոր յաջորդ մ՚ալ ունեցաւ, որոյ պարադլուխն եղաւ, պատմութեան մէջ երևելի անուն ունեցողներէն մին։

Ս. յս էր Ջոն Վինթրոբ հարուստ վաճառականն, որ իր հարստութիւնն անապատին մէջ այս ազատ դաղթականութիւնը հաստատելու համար գործածեց։ Հոն 40 տարի ապրեցաւ, երբեմն կառավարիչ, երբեմն իշխանութենէ ինկած բայց միշտ աշխատեցաւ դաղթականութիւնը ծաւալելու, և արդար ու ճշմարիտ դաղափարներ տալ սոյն դաղթականութիւնը ծաւալելու, և արդար ու ճշմարիտ դաղափարները

տալ սոյն գաղթականութիւնը կառավարողներուն։ Ա.յն մարդերէն էր, որք իրենց գարէն առաջ կերթան. աղատութեան համար բուռն ղգացմունք մ'ունէր, իր ճառերէն չատերն ծնացած են, որոնց մէկ քանի կտորն Ընթերցողաց կներկայացնենք, որոնց մէջ պիտի տեսնուի, Ա.մերիկոյ մէջ իրենց դաղափար կար այն առեն։

Վէնթրօթ, իրարու մէջ կռիւ ընող մարդիկը բանտարկեց, զանոնք բանտարկելէն վերջը իրենց երա խաւորութիւնն ընդունելու մերժեց։ Որք ալ փոխադարձաբար զինքն ամբաստանեցին, ի սկղբանէ ի վեր Ա.նկլօ-Սաքսօն ժողովրդոց մէջ եղած իրաւանց համեմատ թէ օրէնքը չպատուող պաշտօնեայն ամբաստանութեան առնել։

Վէնթրօթ ներողութիւն դանելով, կրկին պաշտօնի եկաւ որ առիթ հետեւեալ ճառը խօսած է։

"Ձգիտի խօսիմ դատաստանին եղանակին և ոչ զանկ վարողներուն վրայ. հրապարակաւ ամբաստանուեցայ, հրապարակաւ ներուեցայ, ասի ընաւ է ինձ. բայց ներեցէք ինձ այս առիթիս մէկ քանի խօսք ընել, որք կարող պիտի ըլլան այնպիսեաց կարծիքը չահիլ որոնց դժդոհութիւնը բոլոր այս չփոթութիւնը կպատճառէ։ Բաղաքն յուզող խնդիրը, դատաւորին իշխանութեանն և ժողովրդեան աղատութեանը կղպչին։ Դատաւորք իրենց յատկութիւնն յԱ.ստուծոյ ընդունեցին, և կաղաչեմ ձեզ, զորս նկատէք իբրև ձեզ նման մարդիկ և հետևաբար ձեզ նման կիրք ունեցող։ Կերպնուանք մեր կարողութեանը չափ Ա.ստուծոյ և մեր քաղքին օրինաց համեմատ կառավարել, եթէ յակամայս, անհմտութեամբ սխալներ ալ դանէք, պէտք է մեզ ներել։

Շարունակելի

ՏԷՐ ԵՒ ԽՄԲԱԳԻՐ

ՏՕՔԹՕՐ Մ. Բ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

ԳՐԱՍԵՆԵԱԿՆ Է, ՎԷՋԻՐ ԽԱՆ ՎԱՐԻ ՅԱՐԿ ԹԻՒ 21

Կ. ՊՕԼԻՍ. Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Տ. Կ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ